

A konferencia második napja: 2018. december 2.

Délelőtti előadások (09.00-11.00)

Elnök: Darai Lajos professzor emeritus Kodolányi János Egyetem

Fodor István (Budapest):

Erdély népi összetétele a honfoglalástól az újkorig

Ma már nem lehet vitás, hogy a honszerző magyarok Erdélyt már a Kárpát-medence birtokbavételének első esztendejében, 895-ben megszállták. E területen főként szláv népcsoportokat találtak, akik a VI. század közepétől két nagy néphullámban vándoroltak északabbi őshazájukból a Balkánra. A IX. században – az avar birodalom felbomlását követően – Erdély déli része bolgár kézre került, és itt jelentős számú délszláv népesség telepedett meg. Valamivel korábban vándoroltak be Erdély északnyugati vidékeire keleti szláv csoportok. A szláv népesség a XIII–XIV. századig a magyar, szász és román közösségekbe olvadtak be.

A székelyek bizonyára már a honfoglalás idején is magyarul beszéltek, de ők akkor még nem itt telepedtek meg, hanem az ország nyugati határvidékén. Első nyomaik keleten, Biharban tűnnek fel, majd innen főként a későbbi Szászföldre húzódtak. A Székelyföldre azután kerültek, amikor II. András 1224-ban kijelölte a szászok települési területét.

Az alábbiakban Erdély román lakosságának középkori demográfiai viszonyairól teszek néhány észrevételt, elsősorban a háromkötetes *Erdély története* c. munka alapján (Köpeczi, 1986), amelyről megjelenése után – főként erre a kérdésre összeponosítva – írtam meglehetősen terjedelmes ismeretét, (Fodor 1987.)

Az oklevelek és helynevek egyértelműen igazolják, hogy a románok a magyarok és szászok után telepedtek be Erdélybe. (Kniezsa 1999; 2001, 57-64; Fekete Nagy 1999.) Az őket említő első oklevelek a XIII. század elején jelennek meg, amikor Fogaras és Szászváros környékén éltek első csoportjaik. Ennek a költözésnek bizonyára fontos előzménye volt, hogy II. András 1223-ban a Barcaságban és a Kárpátoktól keletre berendezkedett Német Lovagrendet kiűzte az országból. A románok Görögország északi vidékeiről, Macedóniából, Albániából és Szerbia déli részeiről keltek útra észak felé, s a Dunán átkelve a magyar király fennhatósága alatt álló Szörénységben, Kunországban és Erdélyben üttették fel szállásaikat. (Vékony 1989; Du-Nay 2004.) Az őket említő oklevelek a tatárjárás (1241-42) után erősen megsaporodnak, ami a magyar és szász népesség jelentősebb vérvesztésével magyarázható. E korai időszakban azonban a pásztorkodó románok főként azokon a területeken telepedtek meg, – a hegyi legelőkön – amelyek korábban zömmel lakatlanok voltak, a románság életmódjának viszont kiválóan megfelelték. A románság tehát ekkor még nem más népcsoportok által lakott területeket vett birtokba, hanem olyan lakatlan területeire költözött be a Magyar Királyságnak, amelyeken annak korábbi lakói nem telepedtek meg, gazdasági adottságait nem aknálták ki.

A helyzet azonban egy évszázad múlva – a XIV. század közepétől – erősen megváltozott. Az egész Európát megtizedelő 1348-49-es pestisjárvány Magyarország népességét is jelentősen meggyérítette. A több hullámban érkező balkáni jövevények nagy számát közvetve a szerb ok-

levelek igazolják: ott egyre ritkábban emlegetik a románokat, nálunk pedig ennyivel gyakrabban fordulnak elő. (Az északi nyelvjárást beszélő balkáni románok ekkor végleg elhagyják korábbi hazájukat.) Most már nemcsak a hegyvidékeket és környéküket veszik birtokba, hanem a dombságokat, és az elnéptelenedett magyar és szász falvakat is. Rajtuk kívül a hegyi legelőkről is érkeznek ide románok, mivel ott jóval kevesebb áldozatot szedett a járvány. A földbirtokosok is velük pótolják a kiesett munkaerőt. Korábban a bevándorlás nem érintette az Erdélyi medence masszív magyar-szász tömbjét. A XIV-XV. században azonban ez a tömb a Székelyföldről nyugatra felszakadozik. Változik a románság társadalmi helyzete is. A közrendűek közül sokan jobbágyokká lesznek, a vajdák és kenézek pedig a magyar nemesség sorába emelkednek. (Jól példázza ezt a Hunyadi család története.) Módosul a román népesség gazdálkodása is. Egyre több helyen legelőket törnek fel, erdei irtásokat alakítanak ki. A hegyvidéki románok a földesurak síkvidéki falvaiban ismerkednek meg a földműveléssel. A Bárhoryak a XVI. század közepén szorítják rá őket a szántásra, vetésre, aratásra. (Jakó 1943, 512-513.) Ekkor jelennek meg az ikerfalvak is, amikor az ugyanabból a településből kialakult, más népességű falvak neve elé a Magyar-, Szász-, Oláh- előtag tapad.

Jellemző példa ebből a szempontból a dél-bihari (Fekete-körösvölgyi) magyarság lélekszámának alakulása. Ezen a vidéken a honfoglalás után a magyarság telepedett meg, ám csupán a földművelésre alkalmas, alacsonyabban fekvő területeken, mint a Belényesi medence. A románság itteni megjelenéséről csak a XVI. század közepétől tudósítanak az írott források, akik a hegyvidéket vették birtokukba.

A török korban azonban, főképpen Várad 1660-as eleste után, nagyot változott a települési kép. A vidék lakosságát leginkább qaz ún. „kettős adóztatás” sújtotta, amikor magyarok, mind a törökök is szedték. A lakosság jelentős része ezért elmenekült erről a területről, sokakat pedig a rabló, fosztogató török portyázók fűztek rabszíjra. Miután jó 30 év múlva, 1692-ben Várad felszavadult, s a felszabadító harci zaj is elült, megkezdődött a hegyekből a román népesség kitelepülése a zömmel elpusztult, termékeny földeken lévő egykori magyar falvakba, hiszen akkorra már a román lakosság jó része nem pásztor volt, hanem földet művelő szántóvető. A XX. század elejére e vidék lakosságának (151.456 lélek) már csupán egy hetede (21.503 lélek) volt magyar. (Györffy 1983, 251-261; 1986.)

Erdély lakosságának népi összetételét gyakorta másképpen ítéli meg a magyar és a román kutatás. Sajnos, többször is tanúi vagyunk annak, hogy a román történészek későbbi korok állapotát vetítik vissza önkényesen a korai középkorra. Kirívó példája ennek az eljárásnak Stefan Pascu *Mit jelent Erdély?* c. könyve, amely 1984-ben a bukaresti Kriterion kiadónál magyarul is napvilágot látott. A szerző az 1332-37-es pápai tizedlajstromot használta „forrásként”. Ebből azt olvasta ki, hogy Erdélyben 950 parókiát jegyeztek fel. Majd így folytatja: „Csakhogy abban az időben Erdélyben csaknem 3000 település ismeretes, ami azt jelenti, hogy vagy 2000 helységben nem volt katolikus parókia, azaz nem laktak, vagy nagyon kevesen laktak magyarok, szászok és székelyek... Következésképpen tehát 2000 csak ortodoxok, azaz románok vagy szinte csak románok laktak. Ez pedig azt jelenti, hogy Erdély lakosságának több mint 65%-a ortodoxokból állott, azaz románokból... és alig 35%-ot tett ki a katolikusok (magyarok, székelyek és szászok) száma együttesen. (Pascu 1984, 60.)

Ez az okoskodás rendben is lenne, ha igaz volna. De ebből szinte egyetlen szó sem az. Derék történelemhamisítónk ugyanis nem vette figyelembe, hogy egy parókiához gyakran több falu és szórványtelepülés tartozott, ráadásul a székelyek nem vagy alig fizettek pápai tizedet, hogy még néhány más körülményről ne is beszéljünk, amit megtudhat az olvasó Györffy György remek tanulmányából. (Györffy 1984.)

A Török Birodalom balkáni térhódítása is újból kiváltja a román bevándorlás nagyobb lendületét, hiszen Erdély földje még mindig biztonságosabb, mint a Balkáné. De Erdély is hamarosan a török szomszédja lesz, egyre többször csapnak be portyázó csapataik. Az ország három részre szakadása után az Erdélyi Fejedelemség török fennhazóság alá kerül. E korszak egyik

véres epizódját talán érdemes itt feleleveníteni. 1658. szeptember 5. és 20. között Köprülü Mehmet parancsára krími tatár sereg pusztítha Erdélyt: Gyulafehérvárt, Nagyenyedet, Tordát, Kolozsvárt, Marosvásárhelyt és Bihar egy részét. A nagyvezír végül visszaparancsolja őket. Körtárs becslések szerint mintegy 100 ezer embert öltek le, vagy fűztek rabszíjra. (Benda 1982, 477.) A háborúk idejének vérvesztése is a magyar és szász népességet sújtja jobban. Érzékeltes példája ennek Doboka és Külső-Szolnok néhány településének ránk maradt népességi adata. Eszerint a XVI. század derekán errefelé kb. 17.500 magyar, 13.200 román és 2000 szász élt. 1606-ban viszont már csak 2500 magyar, 200 szász és 7200 román. A magyarok vesztesége 85 %, a szászoké 88 %, a románoké pedig 45 %. Ehhez persze nem csupán a román lakosság állandó bevándorló utánpótlása járult hozzá, hanem a románok másfajta demográfiai szokása (a nagyobb népszaporulat) is. Ekkor már természetesen nem arról volt szó, hogy a magyar-szász települési tömböt tovább szaggatták a románok lakta területek, hanem arról, hogy egész Erdélyben hatalmas román tömbök jöttek létre, ahol a magyar és szász lakosság szórványba került. A törökök által megszállt területeken elsősorban a magyar népességet sújtja az egész hódoltságra jellemző ún. kettős adóztatás, amikor a régi magyar birtokosok és az új urak, a törökök is szedik az adót. (Szakály 1981.) Természetesen ez a lakosság pusztulásához és meneküléséhez vezet. Ekkor jelennek meg Szatmárban az első román falvak, amelyek lakossága a bihari hegyekből költözik be az elhagyott magyar falvakba.

Az 1660 és 1700 közötti demográfiai állapot úgy becsülhető meg, hogy a magyarság részaránya 45-50% között mozoghatott, a szászoké 10-15%, a románoké pedig 30-40% lehetett. Egy 1712-13 tájáról származó kormányhatósági számítás szerint Erdély lakossága a 800-860 ezer fős népességből a románság részaránya 34% volt, a magyaroké 47%, a szászoké pedig 10%. (Nem tévedett ehát Lupu Vasile moldvai vajda, amikor 1653. február elején a Portára küldött jelentésében azt írta, hogy Erdély lakóinak „több mint egyharmada” román. Ld. Benda 1982, 473.) Ez az arány azonban 1760 tájára jelentősen megváltozik, amikor is a románság részaránya eléri a 60%-ot. Ennek egyik oka a Moldvából és Havasalföldéről történt bevándorlás, amely 1711 és 1740 között viszonylag mérsékelt volt, ám a következő 20 évben jelentősen felerősödött. Emellett azonban figyelembe kell vennünk a hódoltság alatt és a felszabadító háborúk idején nagy mértékben elnéptelenedett Magyar Alföld keleti részébe irányuló magyar kivándorlást is. 1767-ben a magyarok és a szászok létszáma (az összlakosság 40%-a) 516 ezer fő lehetett. (A számadatokat ld. Fodor 1987, 588-591.)

A XVIII. század végétől azonban már nem csak becsült adataink vannak. 1786-ban először kerül sor a népállomány modern színvonalú felmérésére. Erdély lakossága ekkor (a határörvidékkel együtt) 1 millió 560 ezer fő. Ez a népesség most már nagy be- és kivándorlási hullámok, pusztító járványok és háborúk nélkül fejlődik a XIX. század közepe tájára kétfélmillióra. De nem változik az 1760 körüli nemzetiségi arány sem. Nem hoz döntő változásokat a természetes asszimiláció, erőszakos asszimilációnak viszont nyoma sincsen.

Erdély történeti demográfiájával kapcsolatban általában nem szokás figyelembe venni, hogy a nagy tömegű román beáramlás mellett – igaz, sokkal szerényebb mértékben – volt egy ellenkező irányú kivándorlás is, főként Moldvába. Az ottani magyar lakosság nyomai a régészeti adatok alapján már a XIII. században kimutathatók. (Fodor 1993, 30-32, 38.) Különösen megnő itt a magyarság létszáma és jelentősége a XIV–XV. században. E régi csángó nyelvjárást őrizte még a XX. században is Lakatos Demeter költészete, amely azonban napjainkra láthatóan teljesen kihalt. Közismert a székelyek tömeges kivándorlása a madéfalvi veszedelem (1764. január 6.) után Moldvába és Bukovinába. E keletre szakadt kivándorlókat csak a XIX. század közepe körül fedezi fel a magyar értelmiség. Sorsuk változásáért azonban a magyar kormányzat és az egyház a XX. századig szinte semmit nem tett. Különösen siralmas volt, hogy a moldvai magyarokhoz nem érkeztek magyar papok, csak olasz szetretesek. (Vö. Domokos 1987; Mikecs 1989.) Szemben a románokkal, akik életében mindig fontos szerepet játszott az ortodox egyház.

Irodalom

- Benda 1982. — Benda Kálmán (szerk.): *Magyarország történeti kronológiája II.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Domokos 1987. — Domokos Pál Péter: *A moldvai magyarság.* Magvető Kiadó, Budapest.
- Du-Nay 2004. — Du-Nay András: *A román nép kialakulása és korai története.* Mundus Kiadó, Budapest.
- Fekete Nagy 1999. — Fekete Nagy Antal: A románság megtelepedése a középkorban. In: Mályusz Elemér (szerk.): *Erdély és népei.* Maecenas Kiadó, Budapest. 105-205.
- Fodor 1987. — Fodor István: Az „erdőn túli ország” históriája. *Életünk* 1987/6. 580-592.
- Fodor 1993. — Fodor István: Magyar jellegű régészeti leletek Moldvában. (Archaeological finds of Hungarian character in Moldavia.) In: *Tanulmányok Domokos Pál Péter emlékére.* Szerk. Halász Péter. Budapest. 7-38.
- Györffy 1984. — Györffy György: A pápai tizedlajstromok demográfiai értékeléséhez. In: Mályusz Elemér emlékkönyv. Akadémiai Kiadó, Budapest. 141-157.
- Kniezsa 1999. — Kniezsa István: *Kelet-Magyarország helynevei.* (Kiss Lajos bevezető tanulmányával.) Budapest.
- Köpeczi 1986. — Köpeczi Béla (szerk.): *Erdély története I-III.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Mikecs 1989. — Mikecs László: *Csángók.* Bolyai Akadémia, Pécs.
- Pascu 1984. — Stefan Pascu: *Mit jelent Edély?* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.
- Szakály 1981. — Szakály Ferenc: *Magyar adóztatás a török hódoltságban.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Vékony 1989. — Vékony Gábor: *Dákok, rómaiak, románok.* Akadémiai Kiadó, Budapest.